

Prethodno priopćenje

SOCIJALNA INOVACIJA ZA MEĐUGENERACIJSKO UČENJE: projekt FACE

Teja Dušak¹, Monika Šparl² i Violetta Bottazzo³

¹ Andragoški center Slovenije, Slovenija

tejshaa@gmail.com

² Center aktivnosti Fužine (CAF), Slovenija

monika.sparl@dso-fuzine.si

³ Center aktivnosti Fužine (CAF), Slovenija

violetta.bottazzo@gmail.com

Sažetak

Brojne inicijative međugeneracijskog povezivanja u Sloveniji sudionicima donose novu kvalitetu života, osjećaj prihvaćenosti, sigurnosti i nov smisao života. Istraživanje, koje je prvotno zamišljeno za analizu inovativne prakse međugeneracijskog povezivanja, razvijeno je kao socijalna intervencija u lokalnom okruženju u Sloveniji. Uzimajući u obzir brze društveno-socijalne promjene, kao što su starenje stanovništva, razvoj IKT-a i sve prisutnija digitalna transformacija usluga, razvio se novi oblik razmjene znanja u većem gradskom kvartu. Istraživanje se temeljilo na konceptima međugeneracijske suradnje, međuinstitucionalne suradnje, dugovječnosti, socijalne inovacije te neformalnog učenja. U istraživanju je korištena paradigma kvalitativnog istraživanja i strategija studije slučaja. Podaci su prikupljeni tehnikom sudioničkog promatranja i polustrukturiranog intervjua. U istraživanju koje je provedeno od listopada 2022. do ožujka 2023. godine sudjelovalo je dvanaest starijih ispitanika. Za studiju slučaja odabran je projekt FACE, koji se odvija u Centru aktivnosti Fužine (CAF) u Ljubljani. Rezultati istraživanja pokazali su da je projekt nastao participativnim akcijskim istraživanjem koje uključuje starije članove CAF-a u suradnji s institucijama navedenog gradskog kvarta (Centar aktivnosti Fužine CAF, Dom za starije osobe i Muzej arhitekture i dizajna). Tako su razvili razmjenu znanja i usluga u kojoj starije osobe nude svoja znanja i vještine u zamjenu za druga znanja ili vještine bez financijske naknade. Takva razmjena potiče međusobno učenje, pri čemu mlađe i starije generacije vode proces učenja i stvaraju prostor za transformativno učenje kroz dijalog. Sudionici se pri takvoj razmjeni znanja i usluga povezuju preko platforme zvane FACE. Rezultati istraživanja pokazali su da sudjelovanjem u razmjeni znanja, osim znanja, stječu i nove socijalne kontakte, međugeneracijski se bolje razumiju i pri tome doživljavaju veće zadovoljstvo. Sve to utječe na

opću dobrobit starijih osoba te se razvijaju novi osjećaji u vidu aktivnog i kvalitetnog starenja. Istraživanjem je također utvrđeno da se u CAF-u razvija inovativna „međugeneracijska kontaktna točka“ koja doprinosi dobrobiti šire zajednice.

Ključne riječi: *aktivno starenje; „međugeneracijska kontaktna točka“; razmjena znanja.*

Uvod

Svjetsko stanovništvo stari i postaje društvo dugovječnosti. Prema statistikama, očekuje se da će udio starijih od 65 godina u EU-u porasti na 30 % do 2060. godine, odnosno 151,5 milijuna stanovnika (Eurostat 2020). Istraživači otkrivaju da moderni stilovi života dijele generacije, negativno utječući na koheziju zajednice i društvenu dobrobit, povećavajući potrebu za socijalnim inovacijama za inkluzivnije i održivije zajednice (Cardoso Romão Freitas i Domingues de Magalhães de Almeida, 2017; Kaplan i sur., 2017; Hlebec i Mandič, 2021). Cardoso Romão Freitas i Domingues de Magalhães de Almeida (2017) naglašavaju važnost identificiranja uspješnih socijalnih inovacija za poticanje daljnjeg istraživanja. S andragoškog aspekta gledano, sve spomenuto izrazito je značajno, kako kad je u pitanju obrazovanje, učenje i znanje odraslih, tako i aktivno starenje. Cilj je ovog rada predstaviti slovensku socijalnu inovaciju FACE koja se temelji na „in vivo“ povezivanju različitih generacija i međusobnoj razmjeni znanja, vještina i usluga. Prvi kontakt sudionici projekta ostvaruju putem mrežne stranice *mismoface.si*. Istraživanje je provedeno 2022. i 2023. godine i usredotočeno je na dvama ključnim konceptima: međugeneracijsko učenje i obrazovanje te socijalne inovacije.

Poznato je da se međugeneracijsko učenje tradicionalno odvija unutar obitelji (Hoff 2007; Kump i Jelenc Krašovec 2009; Ličen 2020). Međutim, zbog propadanja višegeneracijskih obitelji, mogućnosti za ovu vrstu učenja sve su manje. Istraživanja (Galimberti 2015; Tambaum 2023) pokazuju da razdvajanje generacija smanjuje osjećaj pripadnosti, a povećava predrasude i ranjivost mladih i starijih: prvi su uskraćeni za mudrost starijih, a drugi za stjecanje novih znanja. Ove spoznaje već su u 70-im godinama prošlog stoljeća dovele do stvaranja prvih međugeneracijskih programa, koje Kaplan (2002, str. 306) opisuje kao mehanizme za razmjenu resursa i učenje među generacijama. Isto tako, istraživanja iz 80-ih i 90-ih godina prošlog stoljeća pokazala su da su starije osobe često isključene iz društva, što je bio dodatni razlog za razvoj novih međugeneracijskih programa s naglaskom na stvaranju inkluzivne zajednice (Newman i Hatton-Yeo, 2008). Svi ovi programi jačaju koheziju zajednice, i to ne samo uključivanjem različitih generacija u okruženja, već i uključivanjem drugih čimbenika društva: muzeja, sveučilišta, parkova i vrtova, koji funkcioniraju kao prostori međugeneracijskog kontakta. I naknadna istraživanja potvrđuju brojne pozitivne učinke ovakvih programa na sve generacije i zajednicu (MacCallum i sur., 2006), a isto tako je poticaj traženju novih mogućnosti kroz socijalne inovacije.

Socijalna inovacija krovni je pojam za nova, pozitivna rješenja društvenih izazova, i otvorena je u odnosu na svoje kulturno i prostorno okruženje (Mulgan, Tucker, Ali i Sanders, 2017, str. 8) te slijedi načela održivog razvoja. Riječ je o novoj ideji koja rješava odabrani društveni problem strategijom sudjelovanja i suradnje od koje koristi imaju i pojedinac i zajednica. Socijalne inovacije mijenjaju rutine i okvire djelovanja koji se uzimaju „zdravo za gotovo“, stvarajući priliku za njihovu transformaciju. U razvoju se koriste metode participativnog istraživanja, kao što su dizajnersko razmišljanje (engl. *design thinking method*), spekulativni dizajn (engl. *speculative design*) i formativne intervencije koje su otvorene stjecanju i dijeljenju znanja, prilagođavaju se okolini i proizlaze iz potreba ljudi u okolini. Iz svega navedenog, samo se po sebi nametnulo

pitanje kako razviti međugeneracijski program prilagođen odabranoj lokalnoj zajednici koji bi inkluzivnim inovacijama pomogao u povezivanju generacija.

Metode istraživanja

Zbog modernog načina života i segregacije generacija, potreba za društvenim inovacijama za inkluzivnijim i održivijim zajednicama sve je veća (Cardoso Romão Freitas i Domingues de Magalhães de Almeida 2017; Kaplan i sur. 2017; Chigeza, Claasen i Roos, 2020; Hlebec i Mandić, 2021). Na temelju analize istraživanja u području međugeneracijske suradnje i učenja, nametnulo se pitanje: Kako razviti međugeneracijski program koji bi bio prilagođen odabranoj lokalnoj zajednici te povezivao nepovezanu generaciju i uvodio inkluzivne inovacije? S tim je ciljem kao istraživački problem odabran projekt FACE koji funkcionira kao međugeneracijska razmjena ili 'burza' znanja. Predmet ovog istraživanja bio je projekt FACE sa svojim karakteristikama i međugeneracijskim učenjem kao procesom koji se odvija unutar projekta. Iz tog su se razloga sama po sebi nametnula dva osnovna seta pitanja: a) Kako je tekao razvoj inovativne ideje za mrežnu stranicu FACE i kako je ona realizirana? Koji su važni čimbenici utjecali na razvoj te ideje?; b) Kako je strukturirano međugeneracijsko učenje u smislu sadržaja, oblika, motivacije i odnosa u FACE projektu? Kakav je učinak imao na različite generacije i na koje su prepreke tijekom učenja generacije nailazile?

Svrha istraživanja bila je doprinijeti daljnjem razvoju projekta i osvijestiti javnost o važnosti izvedbe projekata za međugeneracijsku suradnju i učenje. Za istraživanje je korištena paradigma kvalitativnog istraživanja (Mesec, 1998; 2023) i, u tom okviru, studija slučaja projekta FACE. Kako bi slijedili načelo triangulacije, koristile su se različite metode prikupljanja podataka: promatranje uz sudjelovanje, polustrukturirani intervjui, pregled mrežnih stranica (Center aktivnosti Fužine, FACE, Muzej za oblikovanje in arhitekturo, Oblikovalski studio Ljudje) te objava na društvenim mrežama (Facebook).

Od listopada 2022. do ožujka 2023. godine intervjuirano je 12 osoba koje su dobrovoljno sudjelovale u FACE projektu, kao i u međugeneracijskoj razmjeni znanja. Intervjui su provedeni s odabranim osobama u međugeneracijskom paru, koje su sudjelovale u međusobnoj razmjeni znanja. U jednom slučaju sudjelovalo ih je troje, pa je svo troje ispitanika bilo uključeno u izvedeni intervju. Želja je bila proučiti subjektivna iskustva sudionika projekta. Dob ispitanika bila je između 22 do 75 godina. Obavljena su bila i dva razgovora s voditeljicom projekta te, u završnoj fazi istraživanja, sa stručnjakinjom koja radi na području novog načina obrazovanja odraslih – obrazovanja u zajednici djelovanja organizacije. Sav pisani materijal (transkripti intervjua, bilješke s promatranja, bilješke analiza objava na društvenim mrežama) obrađen je i provedena je tematska analiza, kako opisuje Mesec (1998., str. 103). Analiza se odvijala u sljedećim koracima: (a) pisanje i uređivanje gradiva, (b) kodiranje i sortiranje u kategorije, (c) kreiranje tema.

Rezultati i interpretacija

Nakon tematske analize pisanog materijala i uzimajući u obzir analizirana istraživanja međugeneracijske suradnje i učenja, formirane su dvije teme: (a) Djelovanje projekta FACE i (b) Međugeneracijsko učenje kroz projekt FACE. U nastavku će se u narativnom obliku prikazati nalazi istraživanja. Najprije će biti opisan primjer, a zatim će se prikazati rezultati vezani uz obje teme.

Opis primjera: FACE – novi oblik razmjene znanja

Projekt FACE djeluje kao međugeneracijska razmjena znanja, a nastao je 2021. godine u Centru aktivnosti Fužine (CAF). Od 2009. godine CAF djeluje pod okriljem DSO-a (Doma za starije osobe Fužine) i u suradnji s Mestnom občinom Ljubljana nositelj je druženja i aktivnosti za starije osobe. Projekt okuplja pojedince koji svoje znanje ili uslugu nude putem FACE platforme, a realiziran je suradnjom CAF-a, Muzeja arhitekture i dizajna (MAO) i Oblikovalnog studija Ljudje. Ovakvom suradnjom potvrđena je važnost sudjelovanja različitih organizacija u stvaranju inovacija, održavanju međugeneracijskih programa i jačanju društvene kohezije u lokalnoj zajednici. Isto tako, CAF surađuje s MAO-om i Oblikovalnim studijem Ljudje na drugim projektima, poput Bienala industrijskog oblikovanja (BIO) i projekata Muzej u zajednici. BIO 26 bavio se temom zajedničkog znanja (engl. *Common Knowledge*), a temeljio se na ideji informacijske krize pa su pozvali DSO da sudjeluje i time dali na važnosti izvoru informacija – starijim osobama. BIO 26 bila je još jedna prilika povezivanja Oblikovalnog studija Ljudje i CAF-a, a to je posebno došlo do izražaja pri radu na reklamnoj kampanji na temu Lijep život. U tu svrhu dvanaest je članova/ica CAF-a bilo pozvano na radionicu sitotiska u Međunarodni grafički centar Ljubljana. Upoznavši se s tehnikom sitotiska, izradili su 12 grafika, od kojih svaka predstavlja trenutak života zbog kojeg je vrijedno živjeti. Kampanjom su željeli podići svijest o izazovima i prilikama koje donose demografske promjene, aktivno starenje i međugeneracijska suradnja. Grafike su digitalizirane i predstavljene u *online* Galeriji lijepog života.

Posjetitelje je organizator izložbe pozvao da glasaju za svoje omiljene radove. Prikupljenih 7500 glasova pretvoreni su u financijsku donaciju CAF-u koju je CAF zatim preusmjerio projektu FACE. Pomoću tih doniranih sredstava Oblikovalni studio Ljudje izradio je mrežne stranice za projekt FACE.

Kako djeluje projekt FACE?

Projekt FACE rezultat je inovativnog pristupa voditeljice CAF-a (Šparl, 2022) koja je radeći uvidjela važnost aktivnog starenja. Intenzivno je počela razmišljati kako potaknuti starije osobe koje su uključene u razne aktivnosti CAF-a da i oni postanu stvaratelji i kreativci, posrednici znanja, a ne samo primatelji.

Istraživanja na Sveučilištu Stanford (Centar za istraživanje dugovječnosti) također potvrđuju potrebu za novim praksama kako bi starije osobe bile aktivnije, budući da generacija B stvara nove načine starenja. Voditeljica projekta upoznala se s platformom Fiverr na kojoj ljudi nude različite vještine i usluge te dobila ideju za postavljanje platforme FACE. Svrha projekta bila je omogućiti starijim osobama da podijele svoje znanje i stvore „međugeneracijsku kontaktnu točku” (engl. *intergenerational contact zone*), kako bi doprinijeli zajednici i osjećali se uključenima. Ideja je izgrađena na spoznajama o potrebama u lokalnoj sredini, posebice potrebi prenošenja starih znanja odnosno prakse.

Mlađa i starija generacija povezuju se preko platforme FACE na kojoj se nalaze profili starijih osoba s opisom znanja, vještina ili usluga koje nude. Na istom se mjestu može pronaći i što davatelji žele zauzvrat. Zainteresirani za određene sadržaje ispune *online* formular na mrežnoj stranici gdje ostavljaju svoje podatke za kontakt, a isto tako napišu što sami nude u zamjenu. Zainteresirane i one koji nude razna znanja i usluge povezuje organizator, a zatim se oni dalje sami dogovaraju oko lokacije susreta, točnog vremena i vrste sadržaja. Najčešće se povezuju starija generacija (uglavnom pripadnici tzv. generacije B) i mladi koji još studiraju (tzv. generacija Z). Mlade koji su sudjelovali u projektu privukli su reklamni plakati i dizajn mrežne stranice,

što je u skladu sa tvrdnjama da su mlađi ljudi digitalno senzibiliziraniji i spretniji (Geeraert, Wanhoof i Bossche, 2021). Isto tako, međusobno se povezuju i starije osobe.

Projekt je zaživio uz pomoć donacija odnosno jednokratnog izvora financiranja koji je, prema Bressleru, Henkinu i Adleru (2005), često prvi izvor financiranja međugeneracijskih programa. Za daljnji razvoj projekta svakako bi bio potreban stalan izvor financiranja, što je, prema nalazima drugih istraživača međugeneracijskih projekata (vidi npr. Kaplan, 2002; Fischer, 2008), uvjet da program koji se pokazao uspješnim postane dugotrajan.

Nakon razgovora i promatranja, utvrđeno je da je za uspjeh međugeneracijskih projekata važna dobra organizacija i upravljanje te učinkovita administrativna podrška, što je u skladu s nalazima drugih istraživača (Feldman, Mahoney i Seedsman, 2002; Bressler, Henkin i Adler, 2005). Prostorni uvjeti za razmjenu znanja su dobri, budući da CAF nudi različite prostore za susrete različitih generacija (npr. kuhinja za tečaj kuhanja, teretana za satove pilatesa itd.).

Tijekom istraživanja, voditeljica CAF-a sama je vodila projekt FACE – kreirala je profile na mrežnoj stranici, primala narudžbe i povezivala one koji nude usluge s onima koji su za njih zainteresirani. Isto tako, sudjelovala je na prvim sastancima, brinula se za fotografiju i reklamu. Zbog širenja djelatnosti, nužno je potrebna osoba za vođenje projekta, čiji je razvoj zbog financijskog i kadrovske nedostatka usporen. Zato je cilj daljnjeg razvoja trajni izvor financiranja, zapošljavanje voditelja projekta, reorganizacija CAF-a u socijalno poduzeće te angažiranje članova/članica CAF-a kao volontera, što bi isto tako zahtijevalo financijska sredstva za njihovu obuku i organizaciju rada (Ramovš, 2001; Findeisen, 2012).

Uz sve izazove koji prate nove projekte, sudionici projekta prepoznali su prednosti i to na dvije razine:

- subjektivnoj – gdje su istaknuli razmjenu, dostupnost i raznolikost znanja za zadovoljenje potreba starijih osoba za primanjem i prenošenjem znanja;
- razini zajednice – gdje su istaknuli mogućnosti susreta i stvaranja zajedničke prakse, čemu treba dodati i razinu odnosa koju ispitanici nisu eksplicitno spomenuli, ali se iz rečenog i opaženog može naslutiti koliko su im važni; prednosti koje su izišle na vidjelo vezane su uz pristup znanju i individualizaciju procesa učenja ili usluge.

Kao nedostatak koji bi se mogao popraviti, sudionici su istaknuli problem motivacije za suradnju. Znanje je dostupno, ali ljudi ne sudjeluju u razmjeni ili je ona samo kratkotrajna (nekoliko sastanaka).

Kako se odvija međugeneracijsko učenje kroz projekt FACE?

Na platformi FACE starije osobe nude različite sadržaje (npr. slikanje, kuhanje, pilates) i usluge (npr. gong kupka). Neke su vještine profesionalne, dok su druge iskustvene. U zamjenu, mladi i odrasli nude starijima poznavanje stranih jezika, korištenje pametnih telefona i aplikacija te usluge poput refleksoterapije, energijske terapije, šivanja, kao i materijalne stvari, npr. ulaznice za kazalište, domaće povrće. Dogovor o razmjeni u domeni je učenja pojedinaca pružatelja znanja. Sudionici su sami birali različite načine međugeneracijskog učenja – ovisno o formi, lokaciji ili prostoru te učestalosti sastanaka. Većina sastanaka održana je u prostorijama CAF-a. Pružatelji znanja i vještina mogu svoja iskustva i znanja ponuditi u obliku tečajeva, zajedničkih radionica, razgovora ili u obliku individualnih sastanaka. Odnosi koji su se razvili u međugeneracijskim parovima bili su slični onima koji su se stvarali na uobičajenim edukativnim susretima, a u

jednom od četiri para uspostavljena je stalna suradnja i prijateljstvo kroz redovita druženja u domovima sudionika.

Uzimajući u obzir modele međugeneracijskog učenja (Kump i Jelenc Krašovec 2014; Kaplan, Thang, Sanchez i Hoffman, 2020), utvrđeno je da se u FACE projektu radi o međusobnom učenju koje se odvija u dvama smjerovima. Dvije generacije uče zajedno i u dijalogu stvaraju vlastiti zajednički program prema potrebama znanja koja žele usvojiti, a koji može biti transformativan, kako za pojedinca, tako i za zajednicu. Zajedničko učenje mladih i starijih bilo je pozitivno iskustvo za obje generacije, što je u skladu i s drugim istraživanjima (Boström, 2014; Tambaum, 2023).

Osim pozitivnog utjecaja na dobrobit sudionika, međugeneracijsko učenje imalo je i druge pozitivne učinke na mlade, ali i starije osobe. Tako su mladi mijenjali stereotipe o starosti, poput uvjerenja da su starije osobe pasivne, te su razvili pozitivniji pogled na stariju populaciju i aktivno starenje. Kako navode Gardner i Alegre (2019) te Cohn-Schwartz i sur. (2023), sve ovo pozitivno utječe i na gledanje na vlastitu starost, a istovremeno se smanjuju predrasude o starijem dijelu populacije u društvu, što se može vidjeti iz iskaza jedne od sugovornica mlađe generacije: „Ako sve ovo usporedim sa svojim bakom i djedom... [...] Moj djed je prvi dan u mirovini legao na kauč i tako proveo sve svoje umirovljeničke dane. S druge strane, moja je baka također imala mnogo zdravstvenih problema i nije bila fizički aktivna. Tako u svom obiteljskom okruženju nisam imala primjer aktivne starosti. Super mi je što sad znam nekog tko je apsolutni model kako to izgleda i da to nije samo neki mit ili pusta želja i da je to moguće.“ [Intervju 4b]

Istraživanje je identificiralo učinak na mlađu generaciju na razini prijenosa praksi (znanja, vještina) i narativnog ponašanja. Kao što navode Buffel, De Backer, Phillipson, De Donder i Lombaerts (2014), međugeneracijsko se učenje u praksi odvija zajedničkim djelovanjem (npr. kuhanjem), ali i pripovijedanjem. Pri tome su stariji govorili o općem dobrom osjećaju uz mlađe generacije, kao i o osjećaju korisnosti pri prenošenju svog znanja i iskustva: „Volim prenositi znanje. To me ispunjava. I također se osjećate korisnim. Ne bih to mijenjala ni za što. To puno vrijedi, osjećaj da si još uvijek živ i potreban.“ [Intervju 1a]

Iz razgovora sa sudionicima utvrđeno je da starije osobe u projektu FACE imaju izražen osjećaj korisnosti i pripadnosti, žele svoje znanje i iskustvo podijeliti s mlađim generacijama, što im daje smisao životu. Sudjelovanje u ovom projektu omogućilo je starijima i stvaranje nove socijalne mreže, a individualni pristup i sadržaji motivirali su i mlade i starije: „Individualni pristup je sjajan. Tako najviše naučim i na sva pitanja dobijem odgovore.“ [Intervju 2b]

Pokazalo se da mladi svojom ekološkom osviještenošću žele usvojiti gotovo zaboravljene vještine, poput izrade domaćih rezanaca ili tradicionalnih slovenskih jela. Motivacija starijih osoba za sudjelovanje bila je potaknuta i osobnim pozivom voditeljice CAF-a, što je prema Cohen-Mansfield (2022) važan čimbenik za sudjelovanje starijih osoba u međugeneracijskim programima. Kod razvijanja djelatnosti važno je motivirati mlade, kao što je Cohen-Mansfield (2022) otkrila u svom istraživanju motivacije za sudjelovanje u međugeneracijskim programima. Motivacija za sudjelovanje mladih često je povezana s obvezama kao što su stipendije ili studentske obveze. I kroz FACE projekt prepoznata je potreba za razvojem novih strategija za razvoj dugoročne međugeneracijske suradnje. Tako je u okviru projekta kod starijih sudionika bio prepoznat pozitivan odnos prema starosti i starenju. Riječ je o tzv. „novim starijima“, koji starenje ne doživljavaju samo kao kronološki produžetak života, već i kao izazov za razvoj novih vještina i stvaranje novih praksi. Ispitanici su bili svjesni da je subjektivna percepcija starenja i starosti

važan čimbenik za razvoj aktivnog starenja. Suprotno tome, stereotipi o starijim osobama mogu biti prepreka razvoju međugeneracijskih programa.

Susreti i zajedničke aktivnosti mlađih i starijih izvrsna su prilika za međusobno upoznavanje, zbog čega je potrebno stvoriti prilike za takve susrete u zajednici, inače ih neće biti. Arko, Goričan, Kovač i Novak (2011) kao jednu od prepreka u provedbi međugeneracijskih programa navode nepoznavanje druge generacije i načina na koje ona uči, pa bi animatori koji bi informirali i poticali na sudjelovanje u međugeneracijskim programima mogli biti od velike pomoći.

Zaključak

Promičući razmjenu znanja, projekt je odgovorio na izazov generacijske odvojenosti te povezoao različite institucije u okruženju – muzej, centar aktivnosti i dom za starije osobe. Projekt se ističe dobro osmišljenom FACE mrežnom stranicom koja spaja generacije i privlači mlađe ljude kojima je ICT važan komunikacijski kanal. U slovenskom okruženju već postoji nekoliko projekata povezivanja djece predškolske i osnovnoškolske dobi sa starijima, pri čemu škola djeluje kao poveznica. Kod povezivanja generacija B i Z, kako je vidljivo iz spomenutog istraživanja, kanal povezivanja može biti i *online* platforma. Istraživanje FACE projekta pokazalo je brojne pozitivne učinke na mlađu i stariju generaciju na razini prijenosa znanja, razvoja odnosa i inkluzije. Važno je da su takvi pozitivni učinci potkrijepljeni daljnjim istraživanjima koja će uključivati i kvantitativne metode mjerenja učinaka međugeneracijskog učenja na različite generacije. Također bi bilo poželjno provesti longitudinalno istraživanje, odnosno pratiti učinke međugeneracijskog učenja tijekom dužeg vremenskog razdoblja i razviti standardizirani instrument za evaluaciju projekta koji će omogućiti sustavniju procjenu uspješnosti.

Ovdje je riječ o projektu u nastajanju, koji ima mogućnosti razvoja ako volonterski rad bude i stručno podržan. Za daljnji razvoj FACE projekta i sličnih međugeneracijskih programa ključno je stjecanje trajnih financijskih sredstava i interdisciplinarna kadrovska podrška sa znanjima iz andragogije, psihologije, antropologije starenja, obrazovne gerontologije i projektnog menadžmenta. Također, potrebno je razmišljati o uspostavi nacionalnih i međunarodnih mreža za razmjenu dobrih praksi koje bi potaknule stvaranje novih društvenih inovacija. Poseban naglasak treba staviti na animaciju različitih generacija, posebice onih mlađih, za dugoročniju suradnju u projektu.

Projekt FACE primjer je inovativnog međugeneracijskog programa koji ne samo da unapređuje odnose među generacijama, već također omogućuje transformativno učenje koje koristi pojedincima i široj zajednici. Daljnjom podrškom i razvojem može postati model za druge slične projekte i važan doprinos održivom razvoju uključivog društva.

Literatura

1. Arko, T., Goričan, B., Kovač, J. i Novak, T. (2011). *Sadeži družbe: priročnik za izvajanje medgeneracijskih aktivnosti*. Ljubljana: Slovenska filantropija, Združenje za promocijo prostovoljstva.
2. Böstrom, A. K. (2014). Intergenerational Learning and Social Capital. U M. Formosa, S. Jelenc Krašovec, & B. Schmidt-Herta (ur.), *Learning across Generations in Europe: Contemporary Issues in Older Adult Education* (str. 191–201). Rotterdam: Sense Publishers.
3. Bressler J., Henkin N. i Adler, M. (2005). *Connecting generations, strengthening communities: A toolkit for intergenerational program planners*. Philadelphia: Temple University Center for Intergenerational Learning.

4. Buffel, T., De Backer, F., Phillipson, C., De Donder, L. i Lombaerts, K. (2014). Promoting sustainable communities through intergenerational practice. *Procedia - Social and Behavioral Science*, 116, str. 1785–1791.
5. Cardoso Romão Freitas, F. i Domingues de Magalhães de Almeida, F. (2017). Contributions of social innovation to deal with the challenge of global increasing longevity. *Journal on Innovation and Sustainability*, 8(4), str. 181–199.
6. CAF Center aktivnosti Fužine (b. l.). Preuzeto 10. 2. 2023. s <https://www.caf-ljubljana.si/>.
7. Chigeza, S., Claasen, N. i Roos, V. (2020). Our Community, Our Traditional Food: Around the Fire as an Intergenerational Contact Zone. U M. Kaplan, L. Thang, M. Sanchez i J. Hoffman (ur.), *Intergenerational Contact Zones* (str. 29–38). London: Routledge.
8. Cohen-Mansfield, J. (2022). Motivation to Participate in Intergenerational Programs: A Comparison across Different Program Types and Generations. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19(6), 3554.
9. Cohn-Schwartz, E., Couto, C. P., Fung, H., Graf, S., Mhess, T., Liou, S., Nikitin, J. i Rothermund, K. (2023). Contact with older adults is related to positive age stereotypes and self-views of aging: The older you are the more you profit. *The Journals of Gerontology Series B Psychological Sciences and Social Sciences*, 2, 78(8), str. 1330–1340.
10. Doolittle, B. R. (2020). The Blue Zones as a model for physician well-being. *The American Journal of Medicine*, 133 (6), str. 653–654.
11. Feldman, S., Mahoney, H. i Seedsman, T. (2002). *Building Intergenerational Capacity: A National Study of Intergenerational Programmes*. Melbourne: Alma Unit for Research on Ageing, Victoria University.
12. Findeisen, D. (2012). *Koraki v prostovoljstvo*. Ljubljana: Društvo za tretje življenjsko obdobje.
13. Fischer, T. (ur) (2008). *Intergenerational learning in Europe – Policies, programmes and practical guidance*. EAGLE – european approaches to inter-generational lifelong learning. Preuzeto 2. 2. 2023. s <https://www.yumpu.com/en/document/view/45686781/intergenerational-learning-in-europe-policies-programmes->.
14. Galimberti, U. (2015). *Grozljivi gost: nihilizem in mladi*. Ljubljana: Modrijan.
15. Gardner, P. i Alegre, R. (2019). “Just like us”: Increasing awareness, prompting action and combating ageism through a critical intergenerational service learning project. *Educational Gerontology*, 45(2), str. 146–158.
16. Geeraert, K., Wanhoof, J. i Van Den Bossche, P. (2021). Flemish Teachers’ Age-related Stereotypes: Investigating Generational Differences. *Journal of Intergenerational Relationships*, 19(2), str. 179–195.
17. Granville, G. (2002). *A Review of Intergenerational Practice in the UK*. Stoke-on-Trent: Beth Johnson Foundation.
18. Hesse-Biber, S. N. (2017). *The Practice of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
19. Hlebec, V. i Mandič, S. (2021). Socialne inovacije kot nov tip kolektivnega delovanja. *Teorija in praksa*, 58(1), str. 5–27.
20. Kaplan, M. S. (2002). Intergenerational programmes in Schools: Considerations of Form and Function. *Intergenerational Review of Education*, 48(5), str. 305–334.
21. Kaplan, M., Sanchez, M. i Hoffman, J. (2017). *Intergenerational Strategies for Sustaining Strong Communities*. In *Intergenerational Pathways to a Sustainable Society*. Cham: Springer.
22. Kaplan, M., Thang, L. L., Sanchez, M. i Hoffman, J. (ur.) (2020). *Intergenerational Contact Zones Place-based Strategies for Promoting Social Inclusion and Belonging*. New York: Routledge.
23. Kump, S. i Jelenc Krašovec, S. (2014). Intergenerational Learning in Different Contexts. U M. Formosa, S. Jelenc Krašovec i B. Schmidt-Hertha (ur.), *Learning across Generations in Europe: Contemporary Issues in Older Adult Education* (str. 167–177). Rotterdam: Sense Publishers.

24. Ličen, N., Šindić A., Lepičnik Vodopivec J. i Kožar Rosulnik, K. (2021). Intergenerational Education to Enhance Sustainable Community Developmen. *Open Journal for Educational Research*, 5(1), str. 49–62.
25. *Ljudje Strategic Design Studio* (b. l.). Preuzeto 5. 6. 2023. s <https://www.ljudje.si/>.
26. MacCallum, J., Palmer, D., Wright, P., Cumming-Potrin, W., Northcote, J., Brooker, M. i Tero, C. (2006). *Community Building Through Intergenerational Exchange Programs*. Melbourne: Australian Government Department of Families, Community Services and Indigenous Affairs (FaCSIA) on Behalf of NYARS.
27. MAO - Muzej za arhitekturo in oblikovanje (b. l.). Preuzeto 20. 9. 2023. s <https://mao.si/>.
28. Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
29. Mesec, B. (2023). *Kvalitativno raziskovanje v teoriji in praksi*. Ljubljana: IRSA Inštitut za razvoj in strateške analize.
30. *Mi smo FACE – Center aktivnosti Fužine CAF* (b.l.). Preuzeto 20. 8. 2023. s <https://www.facebook.com/centeraktivnostifuzine/posts/1934804470062252>.
31. Mulgan, G., Tucker, S., Ali, R. i Sanders, B. (2017). *Social Innovation: What it is, why it matters and how it can be accelerated*. Oxford: University of Oxford Business School.
32. Newman, S. i Hatton-Yeo, A. (2008). Intergenerational Learning and the Contributions of Older People. *Ageing Horizons*, 8, str. 31–39.
33. Oslo Manual (2018). Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation. OECD. Preuzeto 3. 8. 2023. s <https://www.oecd.org/science/oslo-manual-2018-9789264304604-en.htm>.
34. *O nas - FACE* (b. l.). Preuzeto 1. 5. 2022. s <https://www.mismoface.si/o-nas>.
35. Ramovš, J. (2001). Prostovoljstvo pri delu z ljudmi in za ljudi. *Socialno delo*, 40(6), str. 313–322.
36. Ramovš, J. (2003). *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
37. Sanchez, M. (2007). *Intergenerational Programmes Evaluation*. Madrid: Spanish National Institute for Older Persons and Social Services.
38. Šindić, A., Partalo, D. i Ličen, N. (2022). Preschool teachers' perspective on factors of intergenerational learning important for professional development. *Metodički ogledi: časopis za filozofiju odgoja*, 29(1), str. 125–142.
39. Šparl, M. (2022). Face: platforma izmenjevanja znanja za ohranjanje aktivnosti starejših. U N. Ličen i M. Mezgec (ur.), *Homo senescens: dolgoživost in izobraževanje starejših* (str. 259–269). Ljubljana: Založba Univerze.
40. Tambaum, T. (2023). Intergenerational Learn in Action. U K. Evans, W. On Lee, J. Markowitsch i M. Zukas (ur.), *Third International Handbook of Lifelong Learning* (str. 739–762). Cham: Springer.
41. *The New Map of Life* (2022). Preuzeto 20. 9. 2023. s <https://longevity.stanford.edu/wp-content/uploads/2022/04/Short-Report-2.pdf>.
42. World Health Organisation. (2020). *Decade of Healthy Ageing: Baseline Report*. Preuzeto 25. 9. 2023. s <https://www.who.int/publications/i/item/9789240017900>.